

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора юридичних наук, старшого дослідника Пономарьової Тетяни Ігорівни на дисертацію Стецької Христини Степанівни «Запобігання корисливим насильницьким злочинам, що вчиняються дітьми в Україні», поданої на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дослідження. Злочинність неповнолітніх є однією із проблем, які потребують нагального вирішення. Аналіз судової практики та статистики правоохоронних органів надає підставу для констатації, що в останні роки кількість кримінальних правопорушень, вчинених дітьми зазнала негативних змін. Однією із причин такої інтенсифікації криміногенної ситуації є агресивна війна російської федерації проти України та введення у дію особливого правового режиму воєнного стану. Останній актуалізував низку детермінант злочинності, пов'язаних із незадовільним політико-економічним станом в державі, негативізацією соціальної невривноваженості, що мало наслідком зростання показників корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень, суб'єктами яких часто стають неповнолітні особи. Необхідно також відмітити і те, що, не дивлячись на низку міжнародних та європейських стандартів та рекомендацій, в Україні на сьогоднішній день відсутні комплексні правові документи, а також програми, присвячені розв'язанню проблеми злочинності неповнолітніх осіб та особливостям взаємодії із ними під час досудового розслідування та судового розгляду.

Необхідно відмітити, що в останні роки більш розповсюдженими стають випадки втягнення неповнолітніх осіб у зайняття кримінально протиправною діяльністю, жебрацтвом, їх наркотизація та алкоголізація. Вказане призводить до зміни морально-ціннісних орієнтирів, завдає деструктивний вплив на правову мораль зростаючого покоління та сприяє розвитку у неповнолітніх осіб або суспільно небезпечних, або віктимних настанов. У більшості випадків корисливо-насильницькі кримінальні правопорушення вчиняються дітьми з метою задовольнити власні потреби через відсутність такої можливості у родини, самоствердитись перед собою чи однолітками або у зв'язку із

неможливістю контролювати свої емоції та розуміти причинно-наслідкові зв'язки між діями, яке вони вчиняють та його потенційними наслідками.

Водночас, не дивлячись на те, що низка особливостей кримінально-правового впливу на неповнолітніх осіб передбачена у Загальній та Особливій частині національного кримінального законодавства, а також в окремих нормах Кримінального процесуального кодексу України, можна констатувати, що стан запобігання кримінальним правопорушенням неповнолітніх взагалі та корисливо-насильницьким зокрема є незадовільним, а наразі існуючий інструментарій – неефективним. Для вирішення цієї проблеми актуальною є консолідація зусиль теоретиків та практиків, що надасть можливість створити універсальний, поглиблений та предметний механізм впливу на ювенальну злочинність, а також наблизити національну кримінально-правову та кримінологічну політику до вимог, які ставляться у міжнародних правових документах, ратифікованих Україною.

Отже, наведене свідчить про те, що обрана Стецькою Христиною Степанівною тема дисертаційного дослідження є своєчасною та актуальною, оскільки його метою є теоретичне узагальнення та розв'язання комплексної науково-прикладної задачі запобігання корисливим насильницьким злочинам, що вчиняються дітьми в Україні, що полягає у розробленні пропозицій і рекомендацій, спрямованих на удосконалення законодавства та відповідної правозастосовної практики.

Актуальність роботи також підтверджується тим, що дисертацію виконано відповідно до Стратегії національної безпеки України (Указ Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020), Національної стратегії у сфері прав людини (Указ Президента України від 24 березня 2021 р. № 119/2021), Загальнодержавної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 року (постанова Кабінету Міністрів України від 30 травня 2018 р. № 453), Стратегії боротьби з організованою злочинністю (розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2020 р. № 1126-р), Державної цільової соціальної програми

«Молодь України» на 2021-2025 роки (постанова Кабінету Міністрів України від 2 червня 2021 р. № 579), Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ МВС України від 11 червня 2020 р. № 454), Основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2018–2020 роки (рішення Вченої ради від 26 грудня 2017 року, протокол № 28) та на 2021–2024 роки (рішення Вченої ради від 21 листопада 2020 року, протокол № 23). Тема дисертації затверджена рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 12 листопада 2020 р. (протокол № 22).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, та їх достовірність. Про належне підґрунтя дисертаційного дослідження свідчить вдало обраний комплекс загальнонаукових та спеціальних методів пізнання правових явищ, зокрема: *історико-правовий метод* використано для визначення ступеня розроблення вибраної тематики дослідження (підрозділ 1.1); *системно-структурний* – з метою надання кримінально-правової та кримінологічної характеристик, аналізу сутності досліджуваних категорій, їх предметно-компонентного складу (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 2.3, 2.4, 3.1); *компаративістський* – для виявлення особливостей запобігання корисливим насильницьким злочинам, що вчиняються дітьми в Україні та зарубіжних країнах, а також оцінки можливостей упровадження іноземного досвіду у вітчизняну правозастосовну практику (підрозділи 1.3, 3.2, 3.3); *контент-аналізу* – під час опрацювання матеріалів кримінальних проваджень за окремими кількісними та якісними параметрами з подальшою інтерпретацією одержаних результатів у дисертаційній роботі (підрозділи 2.1–2.3, 4.2, 4.3, 5.2, 5.3); *моделювання* – при використанні кримінологічних методик, проведенні експерименту, формулюванні висновків до розділів і загальних оцінок, а також пропозицій щодо удосконалення запобігання та практики його застосування (підрозділи 2.3, 3.2, 3.3); *логіко-нормативний* – для аналізу законодавчих та відомчих (міжвідомчих) нормативно-правових актів з питань запобігання

корисливим насильницьким злочинам органами державної влади (підрозділи 3.1, 3.2); *соціологічні* методи (анкетування, інтерв'ювання, спостереження) – з метою вивчення думок різних категорій респондентів з проблемних питань дослідження та з'ясування соціальної результативності відповідних правових норм й організаційних заходів (розділи 2–3); *статистичний* метод – для здійснення аналізу зібраних емпіричних даних, а також офіційної статистичної звітності (підрозділи 2.1, 2.3, 2.4, 3.2, 3.3).

Авторкою проаналізовано та опрацьовано 204 джерела, серед яких енциклопедична та довідкова література, праці вітчизняних та зарубіжних учених, законодавчі та інші нормативно-правові акти, а також наукова література з дотичних до кримінологічної науки галузей знань – кримінальне право, кримінальний процес, криміналістика, теорія та історія держави та права тощо. Такий підхід забезпечив авторці отримання аргументованих висновків, які утворили платформу для відповідних рекомендацій, представлених у дисертації.

Належною також є емпірична база дослідження, яку становлять систематизовані матеріали офіційної статистичної звітності Офісу Генерального прокурора, Державної судової адміністрації України, низки міжнародних організацій за період 2015–2021 рр.; результати вивчення матеріалів 268 кримінальних проваджень відкритих за ознаками ст. 115, 186, 187, 189, 289 Кримінального кодексу (КК) України упродовж 2015–2020 рр. з усіх областей країни; узагальнені дані анкетувань 81 оперативних працівників та 185 інспекторів ювенальної превенції Національної поліції з Вінницької, Дніпропетровської, Донецької, Житомирської, Закарпатської, Київської, Львівської, Одеської, Харківської областей, міст Києва та Харкова; учеників 9–11 класів загальноосвітніх шкіл м. Києва (170 респондентів).

Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших в Україні комплексним монографічним дослідженням теоретичних і практичних проблем запобігання

корисливим насильницьким злочинам, що вчиняються дітьми в Україні в умовах дій кримінального, кримінального процесуального законодавства та правоохоронної практики щодо мінімізації репресивних заходів, впровадження новітніх кримінологічних технологій виховання. Авторка зробила відповідні висновки, а також сформулювала низку пропозицій та рекомендацій щодо запобігання досліджуваним кримінальним правопорушенням.

Заслуговують на підтримку висновки щодо того, що діти починають вчиняти правопорушення корисливого, насильницького спрямування у ранньому віці, через що вони певний час залишаються безкарними. Безкарність, у свою чергу, сприяє поглибленню їх антисуспільної спрямованості та удосконаленню злочинного досвіду. Аналіз стану корисливої насильницької злочинності дітей дає підстави констатувати такі характерні риси: стабільно негативна тенденція до зростання розмірів явища у державі та інтенсивності поширення на території східних і південних регіонів; збереження значної питомої ваги у структурі злочинності неповнолітніх (майже 20 %); середні показники латентності (54 %); груповий характер злочинних проявів, серед яких більшу половину складають разові низькодохідні посягання у публічних місцях та повторні високодохідні посягання на організованій і професійній основі; рецидив корисливих насильницьких злочинів у 2–3 рази вищий від середньостатистичного.

Цікавою є типологія дітей, які вчиняють корисливі насильницькі злочини, виходячи з огляду на їх суб'єктивні ознаки: 1) активний – діти, які сприймають вчинення злочину як гру (27 %) (діти з благополучних сімей, участь у вчиненні злочину є прагненням отримати нові «гострі» враження, можливістю урізноманітнити своє дозвілля. У свідомості цього злочинця закріплюється не лише переконання у власній безкарності (завдяки впевненості в підтримці батьків), а й бажання вдосконалювати свою злочинну майстерність, після чого «гра у злочинця» набуває ознак суспільної небезпеки); 2) позитивний – задоволення потреби в самоствердженні (30 %)

(прагнення до новизни, оригінальності, бажання досягати успіху – це може стати підґрунтям для девіантної поведінки в разі неможливості досягти цієї мети у правомірний спосіб); 3) протестний – шляхом вчинення злочину демонструють свій протест проти фізичного або психологічного насильства з боку певної мікрогрупи: сім'ї, школи, підліткового середовища тощо (28 %) (діти виховуються в сім'ях, у яких звичним явищем є конфлікти, аморальна чи адиктивна поведінка); 4) змішаний – вчинення злочинів через матеріальні негаразди (15 %), реакція на функціональну неспроможність сім'ї через незабезпеченість або наявність психологічних дисфункцій її дорослих членів (алкоголізм, безробіття, асоціальна поведінка, фізичні або психічні вади та ін.).

Актуальною є думка про те, що ефективність запобіжної діяльності залежить від правильного розуміння її сутності. Нині в юридичній літературі й на практиці поряд з терміном «запобігання» вживають поняття «профілактика», «попередження», «протидія», причому єдиного підходу до розуміння цих термінів у науці не напрацьовано. Під запобіганням корисливих насильницьких злочинів розуміємо систему методів і заходів, спрямованих на виявлення й усунення причин, що детермінують злочини, та умов, які їм сприяють (загальна профілактика), недопущення (запобігання) вчинення злочинів конкретними особами, поведінка яких свідчить про цю можливість (спеціальна профілактика) і здійснення ресоціалізації та корекційного впливу на дітей-правопорушників (індивідуальна профілактика). Запобігання корисливим насильницьким злочинам дітей є складовою кримінологічної політики.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що викладені у дисертації рекомендації, висновки і пропозиції можуть бути використані:

законотворчій діяльності – шляхом запровадження міжнародних правових стандартів до Державної цільової соціальною програми «Молодь України» на 2021-2025 рр. та з метою удосконалення законодавчого забезпечення запобігання вчиненню дітьми злочинів та правопорушень;

практичній діяльності – при розробленні й удосконаленні відомчих (міжвідомчих) нормативно-правових актів, підготовці методичних рекомендацій з питань організації запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються дітьми;

освітньому процесі та науково-дослідній роботі – під час підготовки лекцій, навчальних і практичних посібників, методичних рекомендацій, тестових завдань і дидактичних матеріалів з кримінології, адміністративної діяльності, а також при проведенні різних видів занять із відповідних дисциплін у процесі підготовці бакалаврів та магістрів за спеціальністю 081 «Право» та в системі підвищення кваліфікації працівників Національної поліції України (акт Національної академії внутрішніх справ від 25 січня 2022 року.).

Основні положення дисертаційної роботи опубліковано у семи наукових публікаціях, серед яких чотири статті – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, три статті – у збірниках тез наукових доповідей.

Дані про відсутність текстових запозичень та порушення академічної доброчесності. Аналіз змісту дисертації не виявив текстових запозичень та інших фактів порушення академічної доброчесності.

У цілому позитивно оцінюючи рецензоване дослідження, необхідно звернути увагу на окремі спірні положення, які потребують роз'яснення або додаткової аргументації під час захисту дисертації.

1. У дисертації авторка неодноразово свої аргументи та висновки підкріплює статистичними даними. Не дивлячись на те, що такий підхід заслуговує на позитивну оцінку, необхідно відмітити, що, здебільшого, ці дані не охоплюють 2022-2023 роки, що знижує якість та повноту дослідження.

2. У роботі авторка, розглядаючи детермінанти корисливо-насилницьких кримінальних правопорушень, які вчиняються дітьми, не виокремлює причини та умови зростання показників таких суспільно небезпечних діянь, пов'язані із війною російської федерації проти України та введенням у дію особливого правового режиму воєнного стану. Необхідно

відмітити, що після повномасштабного вторгнення держави-агресора в Україну у 2022 році саме корисливо-насильницька злочинність зазнала негативних змін, а кількість неповнолітніх осіб, причетних до вчинення таких діянь значно зросла, що може бути пояснено масштабним внутрішнім переміщенням, міграційними процесами та втратою населенням матеріального потенціалу. Таким чином, більшість детермінант наразі знаходиться в площині військової агресії проти України, що не можна ігнорувати, вивчаючи будь-який вид злочинності.

3. На стор. 17 дисертації авторка зазначає, що нею запропоновано авторське визначення корисливих насильницьких злочинів, що вчиняються дітьми як суспільно-небезпечне, відносно масове, протиправне, корисливо-вмотивоване кримінально-каране діяння з використанням насильницької форми його реалізації, *що вчиняється спеціальним суб'єктом* – особою до 18 років. Проте, враховуючи визначення спеціального суб'єкту, наданого у ст. 18 КК України, здається недоцільним у наданій дефініції використовувати термін «спеціальний суб'єкт», оскільки традиційно для кримінального права корисливо-насильницькі діяння у широкому розумінні вчиняються у більшості загальним суб'єктом, який є «спеціальним» виключно в межах предмету дослідження дисертантки.

4. На стор. 17-18 дисертації вказано, що дисертанткою обґрунтовано (*на основі аналізу статистичних показників за 2015–2021 рр.*), що корислива насильницька злочинність дітей характеризується зміщенням вікового цензу у бік зменшення; збільшенням посягань на основні цінності людини (життя, здоров'я, свобода, власність), кількості особливо тяжких злочинів, учинених у складі організованих груп, у тому числі шляхом застосування зброї та вибухових речовин, у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння; новаціями, особливою жорстокістю та цинізмом, автономністю.

Проте, якби за основу було взято останні п'ять років (2019-2023), як це прийнято у кримінологічних дослідженнях, дисертантка мала б змогу розширити перелік ознак, які характеризують стан та тенденції корисливо-

насильницьких кримінальних правопорушень, що вчиняються дітьми. Зокрема, доцільно було звернути увагу на примушування неповнолітніх до вчинення таких суспільно небезпечних діянь в окупації, детермінанти, пов'язані із втратою неповнолітніми годувальників та масовим осиротінням, каліцтвом дітей та втратою ними можливості продовжувати повноцінне навчання тощо.

5. Під час укладання моделей профілактики корисливої насильницької злочинності серед неповнолітніх було б доцільним враховувати загальні напрями удосконалення кримінально-правової політики, визначенні у Комплексному стратегічному плані реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони, а також Стратегії забезпечення національної безпеки, що надало б можливість більш комплексно та предметно підійти до проблеми запобігання корисливо-насильницьким кримінальним правопорушенням, які вчиняються неповнолітніми особами.

Проте, незважаючи на наведені дискусійні аспекти, дисертація Стецької Христини Степанівни «Запобігання корисливим насильницьким злочинам, що вчиняються дітьми в Україні» виконана на належному науковому і методологічному рівнях, з відповідною теоретичною, методологічною, нормативно-правовою та емпіричною базою, має наукову цінність і практичну значимість. Рецензована дисертація є завершеною, кваліфікованою самостійною науковою працею, що містить результати самостійно проведених авторкою досліджень. Отримані нові науково обґрунтовані результати проведених досліджень розв'язують конкретне наукове завдання, що має істотне значення для наук кримінально-правового циклу, а саме – авторкою проведено комплексне кримінологічне дослідження феномену запобігання корисливим насильницьким злочинам, що вчиняються дітьми в Україні в сучасних умовах. Дисертація Стецької Х.С. на тему «Запобігання корисливим насильницьким злочинам, що вчиняються дітьми в Україні» відповідає вимогам щодо дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії, які встановлені в п.п. 6, 7, 8, 9 «Порядку присудження ступеня

доктора філософії та скасування рішення разової вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України №44 від 12 січня 2022 року, а її авторка – Стецька Христина Степанівна на основі публічного захисту заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

**завідувач науково-дослідної лабораторії
з проблем запобігання кримінальним правопорушенням
факультету №3 Донецького державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук,
старший дослідник**

Тетяна ПОНОМАРЬОВА

Підпис Пономарьової Тетяни Ігорівни засвідчую

**Начальник відділу
документування службової діяльності**

Юлія МЕРКУЛОВА

